

MALMÖARNA NORRA OCH SÖDRA MED SKEPPSHOLMEN

Natur

Malmöarna utgör tillsammans med bla Hasselö och Björkö en veritabel barriär av öar som skyddar Gudingen från en vräkande Östersjö. Öarna är typiska representanter för mellanskärgården, även om östra sidan av Södra Malmö geografiskt utgör en slags ytterskärgård, med bara några småöar mellan sig och öppna havet.

De båda Malmöarna, dvs Norra och Södra Malmö, skiljs åt endast av det ställvis mycket smala Malmösundet. Tillsammans bildar de en synnerligen oregelbunden öformation med mängder av vikar och glon och en omgärdande skärgård, stundtals näst intill ofarbar pga alla skär och rev.

Malmöarna är mycket goda representanter för den urbergsskärgård de utgör en del av. Stränderna är höglänta, skogbevuxna och svårtillgängliga utom i vikar och glons inre. Graniten i vattenbrynet är rentvättad in på bara urberget och färgsatt av alla inneboende mineraler och metaller. Band av sandgula och roströda ränder på klipporna binder samman det skogsgröna med det vattenblå. Båda Malmöarna är rejält höga. På Norra Malmö finns några klackar som sträcker sig mer än 25 meter över havet, men merparten av ön omkring tio meter över havet. Södra Malmö är inte fullt så hög, men försedd med desto fler branta och svårtillgängliga stränder.

Berggrunden utgörs av finkornig röd granit, som i de höglänta delarna av öarna går i dagen eller endast är täckt av ett torrt och tunt lager lav och mossa. Hällmarksvegetation med företrädesvis gles tallskog dominerar i dessa terränglägen. I sprickdalarna har jordlager samlats och vegetationen är mycket rikare med blåbärsgranskog och stort inslag av ek, oxel och annat löv. Delar av skogen på Södra Malmö är riktig gammelskog med både ek och tall av imponerande ålder. Hävdgynnade arter som kattföt, stagg, liten blåklocka och bockrot återfinns i de lägre liggande terrängavsnitten. På Södra Malmö finns också Västerviks- björnbärets enda kända växtlokal i hela världen.

Torrö bildar tillsammans med Mjödö nästan en landbrygga från Södra Malmö till Norrlandet eller fastlandet söder. Båda öarna är rejält större än någon av de andra i utörna i Malmö- arkipelagen. Framför allt Torrö är ganska höglänt och kan ståta med en klack på över 25 meter. Ön domineras helt av berg och består egentligen

av två öar som bundits samman genom landhöjningen. Ungefär mitt på Torrö skär en dalgång, dvs ett uppgrundt sund, mellan bergen helt i inlandsisens reträttriktning. Sänkan är idag väl skyddad från såväl väder och vind som från sjö av bergväggarna på båda sidor.

Historia

Förhistoria

Med ett vattenstånd fem eller tio meter högre än idag, förändras den lokala geografin avsevärt. Malmösundet blir genast mycket bredare och djupare. Höjdryggarna på norra delen av Södra Malmö blir en ö mitt emellan ett brett Malmösund och det andra sund som med ett högre vattenstånd genomskar ön söder om höjdryggarna. Öarnas läge i en än mer markerad ytterskärgård, men ändå nära fasta land, lockade säkert till flitigt nyttjande för jakt- och fiskeexpeditioner under sommarsäsongen.

Högst upp på klippryggen på nordvästra delen av Södra Malmö, mellan Örviken och Uddaglo, ligger en spridd samling stensättningar och rösen av det mer magnifika slaget. Det finns ingen motsvarighet till koncentration i hela skärgården. Först in på fastlandet kan vi hitta så många och så stora förhistoriska lämningar samlade inom ett så litet geografiskt område. Gravarna är inte samlade till gravfält, men inte heller så långt från varandra att de är riktigt ensamliggande. I ett trädlöst landskap skulle de magnifika lägena ha vid utsikt över vattnen runt om och rösen skulle vara väl synliga utifrån sjön.

På Södra Malmö finns såväl runda som rektangulära rösen av varierande storlek. Det största runda mäter 14 meter i diameter och två meter på höjden och är dessutom försett med ett brätte, en avslutande kant mot marken. De rektangulära rösen mäter upp till åtta meter på längden, dryga fem på bredden och omkring metern på höjden. Mestadels är de omplockade och utkastade, men utstrålar trots denna skadegörelse ännu en mycket majestätisk hållning. Strax intill tre av de rektangulära rösen finns en mindre stensättning; tillsammans utgör de ensamliggande par. Det finns också två grupper om tre runda stensättningar uppkastade tätt intill varandra. Dessa gravar är genom gående små, med en diameter på fem meter som mest, och de tycks på något sätt komplettera varandra.

På Norra Malmö finns en rest av en stensättning. Den ursprungliga graven hade en diameter på tre meter. Trots detta kan man ana en kantkedja, dvs en speciellt uppbyggd avslutning mot marken.

Stensättningar och rösen är gravar från bronsålder och järnålder. Varför de ligger just som de ligger, i så olika förhållanden till varandra, är svårt att säga - men att det finns en anledning är helt klart. De markerade höjdlägena kan för åtminstone rösenas del också troligen förklaras med en sekundär funktion som sjömärken och eller gränsmarkering.

Namn

Namnet Malmö för lätt tankarna till Skånes huvudstad eller till ordet malm med betydelsen järnmalm eller kopparmalm. Förleden Malm- i de båda öarnas namn har nu ingenting med vare sig det ena eller andra att göra, utan betyder grus. Grus

som inlandsisen vänligen lämnat efter sig och som tidigare dominerat landskapet på ett helt annat sätt än idag, dvs före den omdaning av landskapet människans odlarmöda medförde. Mycket av det ”grus” som gav öarna deras namn ligger idag prydligt staplat i murar och rösen. Uppenbarligen var de båda öarna så lika varandra eller hörde på annat sätt så nära samman, att de fick samma namn, men skildes åt genom tilläggen Norra och Södra.

Förklaring till namnet Torrö är i regel onödigt. De många Torröarnas natur talar sitt tydliga och torra språk.

Jordnatur

Den äldsta kamerala uppgiften om Malmöarna härrör från 1544 års jordebok, i vilken öarna tas upp som kronogårdar i skären. 1651 överfördes de till det sk Konigsmarckska grevskapet och räknades som ladugårdsgods under Stegeholm, som var huvudsäte i detta vidsträckta privatrike. Det blev emellertid mycket kortlivat. Redan 1675 drog kronan tillbaka grevskapet och det mesta jordagods återgick till kronatur efter detta ögonblick som frälse. Så även Malmöarna. De tre skärhemmanen på Malmöarna indelades till en början på landsstaten, men Norra Malmö skatteköptes redan 1703 och räknas därefter som kronoskatte. De båda gårdarna på Södra Malmö anslogs mot 1600-talets slut till häradshövdingens boställe. Troligen var det meningen att häradshövdingen skulle åtnjuta avkastningen från ön, inte de facto bo där själv. Gårdarna på Södra Malmö förblev i kronans ägo. Häradshövdingebostället avvecklades under 1800-talets andra hälft, för att snart därefter utnämnas till kronopark och med tiden övergå i Domänverkets ägo.

Bosättning

När människor först slog sig permanent ner på Malmöarna vet vi inte. Vi kan bara utgå från 1544 års jordebok som redovisar en gård på Norra och två på Södra Malmö. Båda öarna har troligen ”varit i drift” under åtminstone någon eller några generationer dess för innan. Liksom mest överallt i skärgården var det helt säkert de goda förutsättningarna för fiske och boskapsskötsel som lockade människor hit ut. Enligt boskapslängden från 1627 fanns emellertid på de båda öarna bara tre kor, några får och en häst. Inget utsäde redovisades. Av okänd anledning fanns vid samma tid endast två skattebetalande åbor på öarna. Kanske är detta förklaringen till den märkligt begränsade boskapsstammen på en sammantaget så stor yta som båda öarna tillsammans utgör. Kanske var fisket så givande att boskapsskötseln fick stå tillbaka eller hade någon gård varit öde, dvs oförmögen att betala skatt. Jordeboken från 1692 visar med all önskvärd tydlighet att det var betet och fisket som var basnäringarna. Detta år räntade alla tre hemmanen smör och kungshäst, sälspäck, torkad ål och gädda, Södra Malmö dessutom strömming.

Avmätningar

Den äldsta kartan över Malmöarna är upprättad i samband med en avmätning från 1600-talet utan närmre precisering, men sannolikt seklets andra hälft. Kartan är på sedvanligt sätt tecknad och skriven med driven stil i sepiabrunt bläck på ett kraftigt lumpapper. På Norra Malmö är två långsmala åkerparceller utritade strax norr om nuvarande byn. Man har sålunda börjat bryta åkermark här, liksom på flera andra skärgårdshemman under 1600-talets andra hälft. Inga tydliga husmarkeringar finns på kartan. I övrigt används ön för bete.

På Södra Malmö kan man tydligt se att det finns två brukningsenheter, motsvarande Mellanmalmö och Södra Malmö, även om bebyggelsen inte är markerad. Ön är delad mitt på; från Uddaglo till Löksundet är en gränsmarkering, en formidabel skrivbordskonstruktion utan minsta hänsyn till topografi, utritad. Åker är bruten intill båda gårdarna. I jämförelse med Norra Malmö är det stora åkertegar; de innanför Torrö större än de i dalsänkan innanför Näsudden. Båda öarna uppges ha gott mulbete. De båda öarna taxeras var för sig, som enskilda hemman.

Vid 1600-talets mitt och slut räntade alla tre gårdarna (torkad) ål och gädda, sälsäck och kungshäst. Norr- och mellangården dessutom smör och södergården strömming.

I nådens år 1749 görs ännu en avmätning av de båda kronohemmanen på Södra Malmö. På denna karta är som compensation, bebyggelsen mycket tydligt och prydligt markerad. Den södra gården har utvecklats till storgård, i förhållande till grannen i norr. Åkrarna är mycket stora och dikade och ligger sida vid sida med ängsmarken i det väldefinierade gårdet norr och öster om bebyggelsen, som finns ännu idag. De hägnader som redovisas utgörs säkert till stor del av de murar som än idag löper runt inägorna, uppbyggda av röjningssten. Söder om gården på Pärögården har ny åkermark brutits. Till Södra Malmö gård hör fem lägenheter; Löksundet, Torrö, Aska, Ormviken och Udda. Till alla hör åtminstone något litet åkergräde. Åkermarken är mestadels omgärdad av ängsmark. Övriga ägor nyttjas för bete. Mangården på Södra Malmö är inhägnad och husen ligger herrgårdsmässigt; huvudbyggnaden med långsidan mot sjön flankerad av två flygelbyggnader där bakom. Fågården öster därom och närmre utmarken, också med en stor byggnad flankerad av två mindre. Nere vid sjön finns en brygga men ingen bod.

Åkermarken på Mellanmalmö har också utvidgats, till del innanför den långsmala dalsänkan väster om hustomten, till del med ett gårde mellan hustomten och sjön. Ängsmark förbinder åkerlapparna med varandra och med hustomten. Expansionen här är emellertid inte lika stor som hos grannen i söder. Gårdens hus ligger på samma plats som dagens hus på Mellanmalmö gör. Hela Näsudden nyttjas som beteshage. Vid sjön är symboler utritade som troligen markerar både bryggor och bodar. Till gården hör en lägenhet vid den nordligaste udden.

Av kartbilden ges man intrycket att åkerbruket är viktigare på Södra Malmö än på Mellan- malmö, där å andra sidan fisket tycks vara viktigare. Eventuellt sker södra gårdens fiske på de tillhörande torpen och huvudgården expanderar utan att behöva ta hänsyn till att avsätta tid till fisket. Den möjligheten finns av flera skäl inte i norr. Södergården räntar ju, till skillnad från de andra, strömming.

Avmätningarna på ön Södra Malmö fortsätter. Den tredje i ordningen förrättas 1815. På Mellanmalmö tycks åkerbruket ännu inte vara det viktigaste inslaget i försörjningen. Den åker som brukas ligger fortfarande i den smala dalsänkan väster om hustomten och är uppsplittrad i långsmala parceller. Den gamla nyodlingen mellan hustomten och saltsjön är tydligt inhägnad och avgränsad från fågården och stranden. Ytterligare nyodlingar tycks inte ha gjorts. Däremot har mycket mark brutits till kålgårdar, vilka upptar en relativt sett avsevärd areal av fågårdsplanen. Nere vid sjön finns tre sjöbodar utritade en bit ut i vattnet med

brygga in till land. Bodarna ligger på lika pryddig rad som soldater på led. På Södra Malmö har åkerexpansionen fortsatt. Inom det gamla bygdet, men också innanför Pärönviken, har mycket äng lagts igen till åker. Rena nyodlingar har också kommit till stånd. Åkerarealen är för att vara i skärgården vid 1800-talets början avsevärd. Fisket tycks fortfarande oviktigt på gården. Vägar löper kors och tvärs över ägorna att förbinda alla med alla och alla odlingsmarker med gården.

På hela Södra Malmö bor 1812 totalt 37 personer, varav 22 är barn, fördelade på de sju boställena, två gårdar och fem torp. Vid seklets mitt hade siffran vuxit till 64 personer, varav 35 var barn.

Kronopark

År 1875(?) avsätts skogsmarken till Södra Malmö, Torrö undantagen, till kronopark och torpet Udda till kronojägarebostad. Knappt 20 år senare, 1894, läggs skogsmarken på Mellanmalmö till kronoparken. 1916 läggs också Udda till kronoparken Malmö. Runt sekelskiftet 1900 arrenderar kronan ut inägorna till de båda gårdarna på Södra Malmö, liksom torpen med undantag av de båda lägenheterna på Löksundet. Inägorna arrenderas ut för 320 kr/år och arrendatorn erhåller 25 kubikmeter bränsle årligen. Aska och Örviken betalar arrende direkt till Kung Maj:t. Gården Södra Malmö benämns i handlingarna som fd härads hövdinge- boställe.

Storskifte Norra Malmö

För Norra Malmö görs ingen ny avmätning 1749, istället kallas lantmätare till ön 1804 för att förrätta storskifte. På ön finns nu två hemmandelar om $\frac{1}{4}$ mantal, men fyra hushåll. Totalt bor omkring 20 personer på ön. Åkerarealen har expanderat sedan avmätningen på 1600-talet och förutsättningarna för åkerbruk är relativt goda med en högsta avkastning på sjätte kornet. Ett gytter av åkerlappar ligger norr om byn, hägnade mot utmarken i norr. Boskapskötseln är dock överlägset viktigare och hela norra udden är avhägnad från resten av ön. Här finns lite ängsmark och något hus är markerat. Vad för slags hus klagörs tyvärr inte. Är det ett torp eller ängslador? Flera hägnade hagar finns också. Bebyggelsen ligger samlad innanför gloet. Det är trångt mellan husen i den lilla byn. Flera uthus är sammanbyggda i en lång länga. Lantmätaren lyckas samla ägorna i sammanhängande lotter, men byn förblir orörd. Den gräns som nu dras från norr till söder blir bestående. Ett åkergräde delas i sämja. Likaså är de norra glosvedjorna, makerna innanför Norra glo, samfällda. Beämningen glosvedjorna berättar att man svedjat för att bryta denna odlingsmark. På norra delen av ön fanns vid 1900-talets mitt två stora åkergården som då ännu kallades Svederna, namn som berättar samma odlingshistoria.

Laga skifte Norra malmö

År 1874 kallas lantmätare åter till Norra Malmö, denna gång för att förrätta laga skifte. Antalet hemmandelar är nu tre, den ena av de tidigare byhalvorna är kluven i två delar om $\frac{1}{8}$ mantal vardera. Bebyggelsen i byn är tydligt uppdelad i en mangårdsdel och en fägårdsdel. Bostadshusen ligger -som sig bör- i den mjuka slänten närmast sjön och fägården -som sig bör- där bakom, i gipen ut mot utmarken. Åkermarken har vuxit i areal. Nu finns ett gräde även på öns norra udde. Husen här finns kvar, men det är fortfarande oklart vad för slags hus det rör sig om. Ängslador eller ett torp? Lantmätaren lyckas med konststycket att låta de flesta behålla det mest av sin gamla inägomark och att flytta ett minimum av hus.

Endast en gård måste flytta, men bara ca 800 meter och då fortfarande inom byn. De andra måste flytta några uthus. Mycket mark behålls samfärdig tex en vasstäkt på norra udden innanför Gölkroken, sjöbodsplanen, notplanen och svinvallen. Öar och holmar behålls också gemensamt och man kommer överens om det antal kreatur per hemmansdel som kan släppas på bete där.

Fiske

På alla Malmögårdarna har fiske bedrivits. Sannolikt var fisket en av orsakerna till att öarna en gång koloniserades. Av boskapslängderna från 1600-talets mitt och slut framgår med all önskvärd tydlighet att fiske och säljakt är viktiga näringar; skatten erläggs framför allt i fisk, torkad gädda eller ål, strömming - troligen saltad- och sälsäck.

Vattnen som hör till Malmöarna är förhållandevis vidsträckt och sträcker sig i öster stundtals nästan upp på Hasselös strand. Dessutom har man nära till allmänt vatten och öppet hav.

Den äldsta statistiken över fiskare och fiskfångster för såväl landet som länet upprättades 1880. På Norra Malmö uppges tre strömmingsfiskare finnas med tillsammans 80 skötar och en not. På Södra Malmö fanns åtta fiskare med 400 skötar, men ingen not. Att not bara fanns på den norra ön är kanske inte så konstigt, eftersom det endast är här en by med flera invånare vuxit fram. För att kunna dra en not krävdes många gemensamma arbetsmoment, allt från att tillsammans byggda det väldiga redskapet till att försälja fångsten, som också kunde bli väldigt stor i ett enda drag. På Södra Malmö bodde alla i ensamliggande torp eller gårdar. Sammantaget blev man många fiskare och några fiskade säkert tillsammans, men vare sig den geografiska eller sociala gemenskap som krävdes för notfiske, fanns här. Enligt samma statistik fanns inga ålfiskare på Norra Malmö. På Södra Malmö fiskade de åtta fiskarna också ål med tillsammans 14 hommor, vilket detta år gav 56 lispund ål. En jämförelse med övriga fiskelägen i Tjust visar att man på Södra Malmö låg i en mitt-emellan-klass vad gällde ålfisket. Vad gällde strömmingsfisket var det bara några få, riktigt stora fiskeöar som tex Händelöp och Hasselö, som redovisade större redskapsuppsättning och därmed fångst.

År 1961 redovisades fyra yrkesfiskare och två binäringsfiskare för de båda öarna tillsammans. Ingen tycks ha ägnat sig åt ålfiske. Det var fjällfiske som gällde.

Stenbrytning

På Rödhällsudden och Örviksholmen går den finkorniga röda graniten i dagen. Runt sekelskiftet 1900 fanns en outsinlig efterfrågan på gatsten, vilket ledde till stenbrytning mest överallt där bra sten fanns lättillgänglig. Malmögraniten var bra, lätt att bryta och lätt att skeppa ut. Brottet på Rödhällsudd var i drift redan 1896. Arrendeavgiften uppgick till 200 kronor årligen. Därtill kom ersättning per utförd kubikmeter kvadersten och kubikmeter utförd gatsten. Mycket av den sten som bröts här, gick på export till Ryssland och de tyska Östersjöstaterna. Hela den sydvästra delen av Södra Malmö är full av småbrott och kringströdda varphögar. Djupt inne i blåbärsskogen finns resterna av en krutkällare, otroligt väl uppbyggd av tuktad sten. Vid stränderna finns olika spår efter utskeppning, dock ej någon uppbyggd kaj. Uppenbarligen kunde skutor gå direkt intill berget någonstans, så

man slapp tippa skrotsten till en kaj i strandkanten. Också Mjödö nyttjades under 1800-talets slut som stentäkt. På öns södra strand finns ett brott som sträcker sig 200 meter längs stranden och 50-100 meter in på ön.

Även på Norra Malmö fanns brytningsvärd sten. Loftahammargraniten på norra sidan Malmösundet har huggits till gatsten.

1900-tal

Odlingslandskapet på de båda Malmöarna, men framför allt Norra Malmö, präglas av små och terränganpassade åkrar omgärdade av stenmurar och odlingsrösen, insprängda i den hållmarks- och skogsdominerade terrängen. Även i hagmarken finns insprängda små åkergränder. Det odlingslandskap som sakta växte fram under framför allt 17- och 1800-talen har levt kvar in under 1900-talet. På den ekonomiska kartan från 1945 känner man helt och hållet igen sig från de äldre lantmäterikartorna. Största förändringen, som ändock i det stora hela är ringa, är ännu en viss utökning av åkermarken och en rationalisering av ytorna.

Även på de livskraftiga Malmöarna gick det traditionella jordbruket i graven på 1960-talet, när olönsamheten -och arbetsinsatsen i förhållande därtill- blev stor för stor. Fisket hade också här allt mer trängt undan jord och djur. Fram till dess höll man på varje gård -med undantag av Södra Malmö som i jämförelse var en storgård, en handfull mjölkkor, några ungdjur, hushållsgris och höns. På några av gårdarna fanns också häst.

Torrö

På avmätningsskartan från 1600-talet är Torrö ännu ej bebyggd. Med bergstall och ljung bevuxen och med ett bete som föder tre kor, enligt lantmätaren. Vid avmätningen 1799 redovisas bebyggelse på stranden innanför gloet och två små åkerlappar strax intill. Dalsänkan in mot öns mitt nyttjas förstas som äng. På sedavnligt vis har såväl odlingsmark som bebyggelse under seklernas lopp expanderat, för att under 1900-talet börja en kräftgång.

Bebyggelse

Bebyggelsen på Malmöarna representerar på olika sätt olika byggnadstraditioner i skärgården. Norra Malmö har utvecklats till en ganska tätbebyggd by där stranden kantas av bodar och bryggor; nya och gamla om varandra i ett invecklat mönster. Bostadshuset ligger en bit upp i slänten ovanför gloet och än längre upp i slänten ligger ladugårdarna nästan klistrade intill den obrukbara utmarken. I samband med laga skiftet i byn 1874 gjorde lantmätaren en värdering av alla byggnader för att finna bästa råd inför eventuell utflyttning av gårdar eller hus. De tre bostadshusen är mycket lika varandra, för att inte säga identiska, i storlek och disposition; enkelstugor uppförda i två hela plan av timmer med brädslagna väggar och tegeltäckta tak. Till varje gård hör en ladugård av timmer med halmtäckt tak. Så finns en mängd uthus med olika funktioner och förstas en sjöbod av timmer med bräddtak. Efter skiftet har alla byggt ny ladugård med många funktioner under ett tak och därmed decimerat antalet uthus. Bostadshuset finns kvar, om än lite om- och tillbyggda för att klara moderna krav. Några nytillkomna småstugor förtätar bilden. Från sjön utgör Norra Malmö by nästan sinnebilden för en skärgårdsby.

Mellanmalmö representerar den ensamliggande gården med lång historia i staten ägo. Hustomten ligger så skyddad den någonsin kan innanför Gloet och Näsudden och syns inte förrän man är mitt inpå. Vid sjön möts man av bryggor och bodar. Bostadshuset ligger än idag i en separat mangård och ladugården på behörigt avstånd därifrån. Den sistnämnda är uppförd vid 1950-talets mitt med plats för två hästar och åtta nöt. På 1940-talet uppförde staten ett modernt bostadshus till arrendatorn, enligt den gängse ritningen för domänägda hus. Hur det manhus såg ut som då ersattes, vet vi inte. Kvar blev i alla fall två flygelbyggnader, med ett förskjutetläge i förhållande till det nya huset, men mycket precist och parallellt uppförda längs den gamla mangårdens ytterkanter. Båda flyglarna är enkelstugor av äldre modell, den västra äldre än den östra. På avmätningen som gjordes 1815, kan man se att den västra stugan redan är uppförd. Den flankeras i sin tur av två flygelbyggnader och man ges bestämt en känsla av att detta var den samtida manbyggnaden. Samma hustrio är utritad på uppmätningen från 1749, men här är de inte lika framhävda som 1815. De ligger utanför det som på kartan kallas Hus- och ladugårdstomt. Sannolikt är det dock samma hus. Traditionen hävdar att den västra stugan är uppförd runt sekelskiftet 1800, men kartan pekar mot i alla fall 1700-talets mitt. När den östra stugan uppfördes vet vi inte, men det bör inte ha varit långt efter avmätningen 1815. Gamla som nya, stora som små; alla hus är brädslagna och rödstrukna. Det enda undantaget är den gamla sjöbod som nu ligger mer på land än i vattnet vid Marens innersta strand. En sjöbod också här är en självklarhet om man tittar på kartan. Man slipper den långa omvägen ut ur Gloet och runt Näsudden vid fiske i de södra vattnen.

Södra Malmö representerar all den ståndsmässighet man kan förvänta sig av en stor och expansiv gård i statens ägo. Redan på avmätningen från 1749 är mangård och fägård klart separerade. Manhuset ligger längs med sjön på samma plats som dagens hus och är på baksidan flankerad av två flyglar. Det bostadshus som idag ligger på samma plats är uppfört när 1901 med en sexdelad plan, där salen dominerar bottenvåningen enligt tidens ideal. Huset är högt trots att det bara är uppfört i 1½ plan. Fasaderna är genomtänkta och symmetriskt uppbyggda. Taket är rejält utkragat och takskägget uppbyggt av profilsågade tassar. Ursprungligen var huset troligen rödmålat. Av de två flygelbyggnaderna finns idag bara den södra kvar. Vid 1900-talets början planterades fruktträd i en stor del av mangårdens östra del. Ladugården uppfördes stor och lång runt sekelskiftet 1900 med plats för ett tiotal mjökkor, flera hästar, gödsvin och annat som hörde till. Ladugård och merparten uthus är nu rivna.

Bland torpen utskiljer sig Udda med ett mycket stort och präktigt bostadshus. Men det var ju här kronojägmästaren, statens förlängda arm, bodde. Huset är ur alla aspekter mycket väl tilltaget; allt från våningshöjd och fönsterstorlek till stenfotens dimensioner avståndet till sjön. Fasaden är mycket välkomponerad och avvägd. Det är först när man står framför huset man förstår hur stort det i själva verket är. Att detta är ett långt mer ”ståndsmässigt” bygge än torp och lägenheter i gemen, är uppenbart.

Under 1990-talet ersattes bostadshuset och sjöboden på Löksundet med nya, moderna varianter. Ladugården är uppförd under 1930-talet med plats för två oxar och fyra mjökkor.

Dagsläget

Mycket är sig likt på de båda Malmöarna, i den meningen att fisket ännu är en viktig inkomstkälla och att markerna till stor del ännu är öppna. Även den ruggigaste höstdag lägger sig doften av nybakade kanelbullar över Norra Malmö by, redskap hänger på tork, barn skrattar och ljudet av båtmotorer av olika slag avbryter varandra. Det samma gäller Mellanmalmö där fiske och boskapsskötsel är basnäringar i kombination med moderna transportuppdrag. Köttdjur betar de forna inägora och håller öppet mest överallt. Även på Södra Malmö lyser det i fönstren mitt i mörkaste vintern. Från denna del av ön och in till fastlandet är det nästan(!) bara ett stenkast, vilket gör det möjligt att dagpendla till jobbet i Västervik.

Alla torpen finns kvar och nyttjas idag som fritidshus. På alla utom Löksundet finns också de gamla husbestånden kvar. Överallt lyser fasaderna faluröda och välskötta.

1967 föreslogs kronoparken Södra Malmö ombildas till naturreservat. Förslag till bildande av naturreservat är i maj 2003 på remiss.

Skydd och förordningar

Norra Malmö värdefull miljö i Byar och fiskelägen i Västerviks kommun, bilaga till ÖP

Klass 2 delar av Norra Malmö och delar av Södra Malmö Odlingslandskapet i Kalmar län. Bevarandeprogram, Västerviks kommun

Södra Malmö har sedan 1800-talets andra hälft varit kronopark. Förslag till bildande av naturreservat för inägora på södra och östra delen av ön föreligger 2003.

Klass I Natur i östra Småland

Litteratur

Kalmar läns museums arkiv

Länsstyrelsens arkiv

Lantmäteriets arkiv

Frälsegodsen i Sverige under storhetstiden. Johan Almquist 1967

Odlingslandskapet i Kalmar län. Bevarandeprogram Västerviks kommun.

Länsstyrelsen 1995

Stenbrott inom Västerviks kommun mellan Gränsö kanal och Loftahammar.

Bengt Molander 2002

Göran Hallberg. Ortnamnen i Småland 1983

Socknar och gårdar i Tjust. Claes-Göran Petersén 2002

Byar och fiskelägen i Västerviks kommun, bilaga till ÖP. 1984

Natur i östra Småland. Länsstyrelsen 1997
Meddelande rörande Sveriges fiskerier 1-2. Rudolf Lundberg 1883